

ანზორ თოთაძე

ქართული სოფლის განსაჯირი

ქართულ სოფელში ქართულმა სახელმწიფოებრიობამ ჰპოვა გამოხატულება. სოფელმა განსაზღვრა ქართული ცხოვრების წესი, უძველესი კულტურა და მდიდარი ტრადიციები, ყოფაქცევის ნორმები, ადათები, რიტუალები, რომლებიც თაობიდან თაობას გადაეცემოდა, მდიდრდებოდა და რომლებმაც საბოლოოდ ქართველი ხალხის ფსიქიკურ წყობასა და ერთობაში იჩინა თავი.

საქართველოს ტერიტორიაზე ადამიანი უძველესი პერიოდიდან ცხოვრობდა. ძველი ქვის ხანის ადამიანი ფართოდ უნდა ყოფილიყო განსახლებული, რასაც ამტკიცებს უკვე გამოვლენილი პალეოლითის ძეგლთა სიმრავლე. საქართველოში სულ ამ დროის 400-ზე მეტი ძეგლია აღნუსხული, რომელთაგან დაახლოებით 280 ქვედაპალეოლითის ეპოქით თარიღდება. ამ ხანის ძეგლები ასახავენ იმდროინდელი მოსახლეობის სამეურნეო საქმიანობას. ადამიანი ნადირობდა ცხოველებსა და ფრინველებზე, იჭერდა თევზს, აგროვებდა მცენარეულ საკვებს. მათ ისწავლეს მცენარეული საკვების პრიმიტიული დამუშავება. ამ პერიოდის ზოგიერთ ძეგლზე აღმოჩენილია მარცვლეულის, ძირხვენებისა და სხვა მცენარეული საკვების დასამუშავებელი სასრესები და სანაყი ქვები.

მეზოლითის ეპოქას საქართველოში ძვ. წ. XII-IX საუკუნეთა ფარგლებში ათავსებენ. მეზოლითური სადგომები გვხვდება როგორც მღვიმეებსა და ეხებში, ისე ზეგნებსა და ტერასებზე. მართალია, მეზოლითური ძეგლები საქართველოში უპირატესად მდინარეთა აუზებს უკავშირდება, მაგრამ ზოგჯერ ეს ძეგლები მდინარისაგან საკმაოდ დაშორებითაც გვხვდება.

ნეოლითის ეპოქაში ადამიანი ახალი, გაცილებით მოხერხებული იარაღის დამზადებასთან ერთად, სხვა უდიდესი კულტურული მემკვიდრეობის შემქმნელიც ხდება. მიმთვისებლური მეურნეობიდან (ნადირობა, თევზჭერა, შემგროვებლობა) საზოგადოება გადავიდა მწარმოებლურ მეურნეობაზე (მიწათმოქმედება, მეცხოველეობა). ჩნდება თიხის ჭურ-

ჭელი, ფართოდ ვცრელდება დაწვანა და ქსოვა. იწყება ცხოველთა მოთვინიერება და მოშინაურება. ადამიანმა პირველად მოიშინაურა ძაღლი, შემდეგ ღორი, თხა, ცხვარი და სხვ. მან წვრილფეხა შინაური ცხოველები უფრო ადრე მოიშინაურა, ვიდრე მსხვილფეხა.

„საკმარისია ითქვას, რომ დედამიწაზე არსებული და მოსაშინაურებლად ვარგისი ცხოველის დაახლოებით 140 ათასი სახეობიდან ადამიანმა მოიშინაურა მხოლოდ უმნიშვნელო რაოდენობა — სულ 47“.¹ საქართველოში და მთლიანად სამხრეთ კავკასიაში დარკვეთის ეხი ერთადერთი ადრენეოლითური ეპოქის ძეგლია, სადაც აღმოჩნდა შინაური ცხოველების ძვლები. დარკვეთის ეხის მცხოვრებლებს მოშინაურებული ჰყავდათ: ძაღლი, ძროხა, ღორი და წვრილფეხა რქოსანი საქონელი. ამასთან, ნეოლითში კულტივირებული ჩანს ღომი.

საქართველოში ნეოლითის ეპოქაში გვხვდება საკმაოდ მძლავრი ღია ნასახლარები, რომლებსაც ზოგჯერ რამდენიმე ჰექტარი ფართობი ეკავა. ეს ნამოსახლარები ხასიათდებოდნენ თიხით შელესილი, წნული ნაგებობებით, რომლის შიგნით ცხოვრობდა საერთო კერის მქონე გვაროვნული ჯგუფი.² სენაკის რაიონში ხორშის ნამოსახლარზე დადასტურებული სამი ნაგებობის ფართობი ცალ-ცალკე უდრის 12,3; 11,9 და 19,2 კვადრატულ მეტრს.³ ნაგებობები ზოგჯერ ერთმანეთთან ახლოსაა განლაგებული. გალის რაიონის ღუმურიშის შვიდიოდე ნასახლარს შორის მანძილი 200-300 მეტრია. აქ შესაძლოა ნეოლითის სოფლის ნაშთთან გვექონდეს საქმე.⁴

ნეოლითის ეპოქაში დასახლებათა ტიპი სოფლის სახეს იღებს. ნამოსახლართა ტოპოგრაფია გარკვევით ასახავს ამ პროცესს. „დასახლება — სოფლები მეტ-ნაკლებად კომპაქტურ ჯგუფადაა განლაგებული ერთმანეთისგან დაახლოებით 10-15 კილომეტრის დაშორებით. თითოეული ასეთი ჯგუფი შედგება რამდენიმე (3-5) სოფლისაგან. ასეთი სოფლები ერთმანეთისაგან სულ 0,5-5 კილომეტრის დაცილებით არიან განლაგებული. ვარაუდობენ, რომ შულავერის გორაზე განლაგებულ დასახლებას დაახლოებით ერთი ჰექტარი ფართობი ეკავა და შედგებოდა 60-მდე სახლისაგან, რომელთაგან თითოეულში 5-8 სული ცხოვრობდა. ასე, რომ მოსახლეობის საერთო რაოდენობა დაახლოებით 400-500 სულს აღწევდა.

ამავე წესით გაანგარიშებისას იმირის გორის მოსახლეობის რაოდენობა შეიძლება 300 სულით განისაზღვროს, ხოლო მთლიანად შულავერის ჯგუფისა, რომელიც ოთხი სოფლისაგან შედგებოდა, დაახლოებით 1200-1300 სულით. მთლიანი ფართობი, რომელიც ამ ოთხ სოფელს ე. ი. ერთ ჯგუფს ეკავა, განისაზღვრება დაახლოებით 500 ჰექტარით, რომლისაგა-

¹ მ. კოსენი, პირველყოფილი კულტურის ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1971, გვ. 91.

² საქართველოს არქეოლოგია, ტ. I, თბ., 1991, გვ. 27.

³ იქვე, გვ. 236.

⁴ საქართველოს არქეოლოგია, ტ. I, გვ. 244.

ნაც მხოლოდ ორი მესამედი გამოდგებოდა სახნავე-საძოვრად, დანარჩენი კი ტყეებს ეკავათ.⁵

ყოველივე აღნიშნული საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ საქართველოში საქმე გვაქვს ჩამოყალიბებულ ბინადარ საზოგადოებასთან, სადაც მეურნეობის მთავარი დარგებია მაღალი დონის მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობდა „საწარმოო ჩვევებისა და ბინადარი მეურნეობის ხანგრძლივ ტრადიციებსა და საკმაოდ მაღალ დონეს.“⁶ ამავე პერიოდში იქმნება გვარისაგან ოჯახის გამოყოფის ეკონომიკური საფუძველი. მიმდინარეობს ცალკე ოჯახებად დაშლის პროცესი, რასაც მოწმობს ალიზის ზღუდით გამოყოფილი თითოეული საცხოვრებელი და სამეურნეო კომპლექსი. ამრიგად, გვარიდან გამოიყოფა ცალკეული ოჯახები, შესაბამისი ცვლილებები ხდება ბინათმშენებლობაში, „რასაც შედეგად მოჰყვება სასოფლო თემის ჩამოყალიბება. ამ თემში ერთიანდებიან უკვე ერთი გვარის ეკონომიკურად დამოუკიდებელი ოჯახები ან ასეთ ოჯახებად დაშლილი, მაგრამ საერთო წარმოშობის რამდენიმე გვარი“.⁷

ქვის ხანა შეცვალა ჯერ ბრინჯაოს, შემდეგ კი რკინის ხანამ. ამიერიდან საზოგადოების განვითარება, მისი პროგრესი არნახულად ჩქარდება და სრულიად ახალ თვისებრივ სივრცეში ექცევა. სპილენძისა და განსაკუთრებით რკინის გამოყენებამ ტექნიკის საერთო აღმაშენებლობა გამოიწვია, უდიდესი გავლენა მოახდინა ადამიანის სამეურნეო მოღვაწეობის ყველა დარგზე და განსაკუთრებით სოფლის მეურნეობის განვითარებაზე.

სამეურნეო საქმიანობის, კერძოდ, მიწათმოქმედებისა და მესაქონლეობის განვითარებამ ადამიანი მღვიმიდან და ეხიდან გამოიყვანა. მღვიმეებში ადამიანის ცხოვრება თანდათანობით შეუძლებელი ხდება. მისი სამეურნეო საქმიანობა უფრო ვრცელ სივრცეს საჭიროებს. „ადამიანმა დატოვა ასეთი მღვიმეები, გორაზე ავიდა... იგულისხმება, რომ ეს პირობები მას შეექმნა ნეოლითის ხანაში. ის გარემოება, რომ სოციალური ტერმინი ადამიანთა საზოგადოების ერთობლიობის აღსანიშნავად გორი (— ქორი) და სახლი (— ციხე) გვაქვს, იმის მოწმობაა, რომ ეს ერთობლიობა (საგვარეულო წყობა) იმ პირობებში შემუშავდა, როცა ადამიანი მღვიმეში კი აღარ იყო, მღვიმეში კი აღარ ბინადრობდა, არამედ გორზე და აქ მის მიერვე შექმნილ შენობაში, სულ ერთია, ეს შენობა მოლობილი („ჩიხი“) იქნებოდა, თუ მთლიანი ხეებისაგან შექმნილი (ჯიხა, ციხე, ჯიხური). ასეთი სოციალური გაერთიანება შესაძლებელია პალეოლით-ნეოლითის საზღვარზეც დაწყებულიყო, მაგრამ ამ ორგანიზაციის საბოლოო გაფორმება უეჭველია მღვიმიდან ადამიანის გამოსვლის შემდეგ,

⁵ ო. ლორთქიფანიძე, ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან, თბ., 2002, გვ. 56-57.

⁶ იქვე, გვ. 67.

⁷ ციტირებულია: ო. ლორთქიფანიძე, დასხ. ნაშრომი, გვ. 67.

მისი გორზე (ქორად, სახლად) დაბინავების შემდეგ მოხდა“.⁸

უამრავი გორის აღმნიშვნელი თავდაპირველი ტოპონიმი შემორჩა საქართველოს თანამედროვე მოსახლეობის ხსოვნას. გორაზე მცხოვრები მოსახლეობა ერთფეროვანი იყო, მათ საერთო ნიშნები აერთიანებდა, სისხლით ნათესავები იყვნენ. როგორც აკად. ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავს, „გეოგრაფიული ცნება გორი შეერქვა მოსახლეობის ერთეულს გარკვეული ნიშნის მატარებელს... სოციალურ ერთეულს — გვარი“.⁹ მიუხედავად ამისა, იგი მაინც დიდ, შეიძლება გადამეტებულ, სიფრთხილეს იჩენს და აღნიშნავს: „ჩვენ არ ვიცით გორა ტერმინის ურთიერთობა ტერმინ გვართან, მაგრამ მიუხედავად საწინააღმდეგო მოსაზრებათა არსებობისა, გორის გვართან კავშირი შესაძლებლად მიგვაჩნია“.¹⁰ ამ ასპექტში ნიშანდობლივია ცნობილი გამოთქმა: „იცოდე, ვისი გორისა (გვარისა) ხარ“.

აღამიანი სამეურნეო საქმიანობის შემდგომი განვითარებისა და გამრავლების შედეგად, გორაზე ვეღარ ეტევა, დაბლა (დაბაში) ჩამოდის და სულ უფრო და უფრო მეტ სივრცეს ითვისებს. ამის ნათელი მაგალითია ზემო იმერეთში მდებარე სოფელი ქვაციხე, რომელიც უძველეს დროს მთის თხემზე არსებულა. როგორც აკად. ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებს, ზოგიერთ გორას ციხე ეწოდებოდა ჯერ კიდევ იმ დროს, როცა ამ გორაზე გვარი იყო მოთავსებული, როცა გორა და ციხე ერთი და იგივე იყო შინაარსობრივად. ყოველი გორა მეტნაკლებად ციხე (სიმაგრე) იყო. მაგრამ „ციხე“ სახელად იმ გორებს შერჩა, რომლებიც განსაკუთრებულ სიმაგრედ იქცნენ და ამით სხვა გორებისაგან განსხვავდებოდნენ. მეცნიერის აზრით, თავის დროზე დასახლებულ გორას ერქვა „ქვაციხე“. ამ გორის მცხოვრებნი თანდათანობით ჩამოვიდნენ დაბლა და თან წამოიღეს სახელი „ქვაციხე“. ასეთი გორები და ციხეები კი მრავლად გვხვდება საქართველოს ტერიტორიაზე. მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა მეცნიერის შემდეგი დასკვნა: „სახელი ქვაციხე არგვეთში (გვიანი დროის არგვეთში) იმ უძველეს დროსვე დამოწმებულია და მაშ ქართული ენა ამ ქვეყანაში ჯერ კიდევ ბრინჯაოს და ადრერკინის ხანაში ფაქტია“.¹¹ მას ამის დასადასტურებლად სხვა მაგალითებიც მოჰყავს: „ხოვლეს და ნახოვლარს ფშავ-ხევსურეთში ნანგრევს, ნასახლარს უწოდებენ, ეს ძველისძველი სიტყვა უნდა იყოს. იგი პარალელს პოულობს ქართლის სოფლის სახელთან — ხოვლესთან.

ყორანთა, აკაურთა, ჩხიკეთა, ლომთა და მისთანანი და აგრეთვე ყორნი(სი), ორბნი(სი), წერონი(სი) მოწმობენ, რომ ქართული (*ნი, თა, სი* სუფიქსები, *სი* უფრო გვიან) ენა იყო აქ იმ დროს, როცა ამ ენის მატარებე-

⁸ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990, გვ. 33-34.

⁹ იქვე, გვ. 45.

¹⁰ იქვე, გვ. 48.

¹¹ იქვე, გვ. 55.

ლი ხალხი გორაკებზე ცხოვრობდნენ, როცა ისინი გვარებად „სახლებად“ ცხოვრობდნენ“.¹²

საქართველოს ტერიტორიაზე მრავალი გორა არსებობს, სადაც ადამიანები ცხოვრობდნენ. დღესაც შემორჩენილია ამ გორების თავდაპირველი სახელები. ეს კი ბევრ რამეს ნიშნავს. როგორც ჩანს, უძველესი დროიდან აქ უწყვეტად ცხოვრობდა ხალხი, რომელიც ქართულად მეტყველებდა და ლაპარაკობდა.

ზემოთ აღნიშნულს თუ გავითვალისწინებთ, ქართული სოფელი უხსოვარი დროიდან არსებობს და, მამასადამე, ცხოვრების გარემო პირობების გათვალისწინებით იმ უხსოვარი დროიდან ხდება ქართული ცხოვრების წესის ჩასახვა და განვითარება, დაკვირვების, გამოცდილების საფუძველზე ადათების, ქცევის ნორმების, ტრადიციების თანდათანობითი ფორმირება. მათ განვითარების უაღრესად რთული და ხანგრძლივი გზა გაიარეს და ჩვენამდე მოაღწიეს დახვეწილი სახით. ქართულმა სოფელმა უაღრესად სრულყოფილი ტრადიციები შექმნა, რომლებმაც ასახვა ჰპოვა ქართველი კაცის ხასიათში, მის ქცევებში, მშობლებისა და ქალისადმი დამოკიდებულებაში, შრომაში, სამშობლოსადმი თავდადებაში, ნათესაობისადმი პატივისცემაში, ჭირისა და ღვინის გაზიარებაში, ძმობასა და მეგობრობაში, სიყვარულში, ოჯახის სიწმინდის დაცვაში, სტუმარ-მასპინძლობაში, გარდაცვლილთა პატივისცემაში და ადამიანის ცხოვრების სხვა სფეროებში, რისთვისაც ღირს ერის და საერთოდ ადამიანის სიცოცხლე. „ჩვენი ტრადიციები ჩვენი ცხოვრება იყო, რომელთა სიმტკიცე ძვალსა და რბილში ჰქონდა გამჯდარი ჩვენს ხალხს და რომელთა გარეშეც წარმოუდგენელი იყო ქართველი კაცი“.

ერთ-ერთი განმარტებით, ტრადიცია საუკუნეების მანძილზე ყალიბდებოდა ერის ან სხვადასხვა სოციალური თუ ეთნიკური ჯგუფის გამოცდილებით და მასში ხშირად აისახებოდა ეროვნული თავისებურებანი, რომელიც თანდათანობით გადაეცემოდა თაობიდან თაობას. ტრადიციების სოციალური ფუნქცია იმაში მდგომარეობს, რონ იგი თავისი გარეგანი მიმზიდველი ფორმითა და შინაარსით ადამიანის სულიერ მოთხოვნილებებს აკმაყოფილებს (ო. გაბიაშვილი).

ტრადიციები, რომლებიც სოფლად იქმნებოდა და იხვეწებოდა, მთელი ხალხის კუთვნილება ხდებოდა. ჩვენი ეროვნულობა ქართველი გლეხის შრომისმოყვარეობას, სულიერი ცხოვრების განუმეორებლობას, ორგინალობასა და ინდივიდუალობას ეფუძნება. მატერიალური წარმოების სფერო, რომელიც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს სულიერ ცხოვრებას,

¹² იქვე, გვ. 57-58.

¹³ რ. წიქვაძე, ეროვნული ტრადიციები და მათი სოციოლოგიური გამოკვლევის ზოგიერთი შედეგი / იხ. მეთოდური სახელმძღვანელო კულტურის სახალხო უნივერსიტეტების ყოფისა და ტრადიციების ფაკულტეტებისათვის, თბ., 1978, გვ. 120.

ამ შემთხვევაში ნაკლებ როლს თამაშობს. ტექნიკური პროგრესის მიღწევები საბოლოოდ მთელი კაცობრიობის კუთვნილება ხდება და დროსა და სივრცეში წარმოების პროცესი საოცრად ერთნაირად მეორდება და ეს ასეც უნდა იყოს. ეროვნული ნიშან-თვისებები აქ ძირითადად განხერხება და გადამწვევტი მატერიალური დოვლათის, რაც შეიძლება, იაფად და გაზრდილი რაოდენობით წარმოება ხდება. ეს კი ერთნაირად მისაღებია ყველა ქვეყნისა და ერისათვის.

ქართველი მეფეები, საერთოდ ქართველი საზოგადოება, განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენდნენ სოფლის განვითარებისა და აღორძინების, „სოფლის ღონიერებისათვის“, რადგან კარგად იცოდნენ, რომ ქვეყნის კეთილდღეობა გლეხობაზე იყო დამყარებული. მეფე-პოეტ არჩილს (1647-1713), როგორც ის ამას თავის ნაწარმოებში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“ აღნიშნავს, ყველაზე დიდ ეროვნულ ტრაგედიად გლეხობის ამოწყვეტა მიაჩნია და ამკვიდრებს გლეხობის დაცვის იდეას: „თუ ამოსწყდეს გლეხკაცი, საქართველო დაძაბუნდეს.“¹⁴ არ არის შემთხვევითი, რომ სპარსელების მიერ კახეთის გაუკაცრიელებული („კახეთი იყო უკაცო“) და აოხრებული სოფლების გამო სასოწარკვეთილი მეფე თეიმურაზ პირველი (1589-1663) ამბობს: „სახელმწიფო დამეკარგაო“. დიახ, სოფლების აოხრება სახელმწიფოს დაკარგვის ტოლფასი იყო, რომ ისევე მტრის შემოსევებისაგან გადარჩენილ სოფლების მოსახლეობას დიდი სიმამაცე არ გამოეჩინა და მტერი ერთნაირად არ გაერეკა კახეთიდან.

მეფე არჩილი შესანიშნავად იცნობს ქართველი გლეხის ბუნებას, მის ხასიათს, თავდაჭერილ და დარბაისლურ ჩვევებს. იგი დიდი კმაყოფილებით აღნიშნავს: „გლეხნი იყვნენ, მაგრამ იმ დღეს დარბაისლადაც კმარ იყვნენ“. ქართველი გლეხების ეს თვისება არც უცხოელ მოგზაურებს გამორჩენიათ მხედველობიდან. ფრანგი მოგზაური ჟან შარდენი, რომელმაც 1672-1673 წლებში იმოგზაურა საქართველოში, განსაკუთრებული სიმპათიით აღნიშნავს: „ქართველები თავაზიანნი და კაცთმოყვარენი, ამასთანავე, დარბაისელნი და თავდაჭერილნი არიან“.¹⁵ შარდენი იქვე აგრძელებს, ქართველები სხვებზე უფრო უფლებამოსილი, ამაყი, თავმომწონე და დიდების მოყვარული ხალხიაო.

ქართველი ხალხი ცნობილია უძველესი კულტურითა და მდიდარი ტრადიციებით. უცხოელი მოგზაურები, იტალიელი მისიონერები ადფრთოვანებულნი არიან ქართული ცხოვრების წესით, ქართველი ხალხის სტუმართმოყვარეობით, ტრადიციებით, ქართველთა შინაგანი კულტურით, განსაკუთრებით ქართველი ქალების კდემამოსილებით, ოჯახისადმი ერთგულებით, სილამაზითა და სათნოებით. ქართულ სოფლებში მოგზაურობის დროს მიღებულ შთაბეჭდილებებში ისინი საქებარ სიტყვებს არ

¹⁴ ქართული მწერლობა, ტ. VI, თბ., 1989, გვ. 451.

¹⁵ შარდენის მოგზაურობა, თბ., 1975, გვ. 297.

იშურებენ ქართველების, ქართველი ქალების შესახებ. „ვთქვათ მრავალ-თაგან მცირელი“.

შარდენის აზრით, „ქართველები მთელს აღმოსავლეთში და, შეიძლება ითქვას, მთელ მსოფლიოში, საუცხოო ჯიშის ხალხია. ამ ქვეყანაში მე არ შემხვედრია არც ერთი უშნო ადამიანი, კაცი იქნება ეს თუ ქალი, ვხვდებოდი მხოლოდ და მხოლოდ ანგელოზისებრ სახეებს. ქალების უმეტესობა ბუნებას ისეთი სინატიფით დაუჯილდოებია, როგორსაც ვერსად შეხვდებით. ვფიქრობ, შეუძლებელია მათ თვალი მოჰკრათ და არ შეგიყვარდეთ, ქართველ ქალზე უფრო მშვენიერი სახისა და ტანის დახატვაც კი შეუძლებელია“.

მეორე ფრანგი მოგზაური ჟაკ ფრანსუა გამბა, რომელმაც საქართველოში 1820-იან წლებში იმოგზაურა, შარდენის მსგავსად, ქართველებს ადამიანის მოდემის ნიმუშად თვლიდა.¹⁷ მისი აზრით, ქართველები მეტად ლამაზები, გონიერები და თავაზიანები არიან. იტალიელი მისიონერის დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელის დახასიათებით კი „ქვეყანა და განსაკუთრებით ქალები მეტიმეტად ლამაზებია. ამ მხარეში უფრო მეტად, ვიდრე სხვა ქვეყანაში, დიდი თავშეკავებაა საჭირო, რომ ცდუნებაში არ ჩაყარდეს კაცი“.

ქართველი ქალის დიდი ღირსებისა და სილამაზის შესახებ არც იტალიელი მისიონერი და მხატვარი დონ ქრისტოფორო დე კასტელი, რომელიც 1627-1654 წლებში ცხოვრობდა საქართველოში, იშურებს საქებარ სიტყვებს. იგი მოხიბლულია ქართველი ქალების სილამაზითა და გონიერებით. მის მიერ დახატული ქართველი ქალის სურათზე იგი აკეთებს შემდეგ წარწერას: „იგი ნაწილობრივ ზეციური იყო დედამიწაზე შექმნილთა შორის“. სხვა სურათზე გაკეთებული წარწერა კი გვამცნობს: „უკეთილშობილესი ქართველი ქალი, მამუკა ბისკაიას მეუღლე, როდია მიქელაძე, ნიჭიერი, უმაღლესი სათნოებისა და პატიოსანი ყოფაქცევით შემკული მხატვარი ქალია, უმაღლეს მთებში მცხოვრები“. ნიშანდობლივია, რომ ევროპელი მოგზაურები და იტალიელი მისიონერები, ერთხმად დადებითი ეპითეტებით ამკობენ ქართველი მამაკაცებისა და ქალების სილამაზეს, მათ გონიერებას, გამჭრიახობას, სტუმართმოყვარეობას, ხასიათის ურყევ სიმტკიცესა და გამბედაობას.

უძველესი პერიოდიდან მე-19 საუკუნემდე, შეიძლება ითქვას, რომ ქვეყნის მთელ მოსახლეობას ძირითადად სოფლის მოსახლეობა შეადგენდა. რა თქმა უნდა, საქართველოში არაერთი ქალაქი არსებობდა, მაგრამ

¹⁶ იქვე.

¹⁷ ჟაკ ფრანსუა გამბა, მოგზაურობა საქართველოში, თბ., 1987, გვ. 176.

¹⁸ დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე, 1964, გვ. 117.

¹⁹ დონ ქრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და აღბოძი საქართველოს შესახებ, თბ., 1976, გვ. 23, 108.

მათი მოსახლეობა რაოდენობრივად მცირე იყო. თვით მე-13 საუკუნის პირველ ნახევარში, როდესაც, ჩვენამდე მოღწეული ცნობების თანახმად, საქართველოში 8 მილიონი კაცი ცხოვრობდა, ხოლო თბილისში არანაკლებ 100 ათას კაცს მაინც უნდა ეცხოვრა და სხვა დაწინაურებული ქალაქებიც არსებობდა, სოფლის მოსახლეობა მაინც მთელი მოსახლეობის დიდ უმრავლესობას — დაახლოებით 95-96 პროცენტს შეადგენდა. შემდეგ საუკუნეებში მტრების გამუდმებული შემოსევების გამო საქართველოს მოსახლეობა მნიშვნელოვნად შემცირდა, ბევრმა ქალაქმა დაკარგა ადრინდელი დანიშნულება და ქვეყნის მოსახლეობა თანამედროვე ტერიტორიაზე 1800 წელს, პროფ. ვ. ჯაოშვილის გაანგარიშებით, 785 ათას კაცს უდრიდა. სოფლად ისევ მთელი მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა ცხოვრობდა — დაახლოებით 97 პროცენტი.

1897 წელს რუსეთის იმპერიაში და, მამასადამე, საქართველოშიც ჩატარდა მოსახლეობის აღწერა. ამ აღწერის მიხედვით სახეზე მყოფმა მოსახლეობამ საქართველოში 1919,4 ათასი კაცი შეადგინა და ერთ საუკუნეში 1134,4 ათასი კაცით ანუ 2,4-ჯერ გაიზარდა. ქვეყნის ქალაქის მოსახლეობა მნიშვნელოვნად გადიდა და მან 303,2 ათასი კაცი შეადგინა, ხოლო სოფლის მოსახლეობა 1616,2 ათას კაცს, ანუ საქართველოს მთელი მოსახლეობის 84,2 პროცენტს უდრიდა. მე-20 საუკუნეში ეს თანაფარდობა კიდევ უფრო სწრაფად იცვლება ქალაქის მოსახლეობის დაჩქარებული ზრდის შედეგად სოფლის მოსახლეობასთან შედარებით. ეს მოვლენა განპირობებული იყო ახალ საქალაქო დასახლებათა წარმოქმნით. ამასთან, ქალაქები იზიდავდა სოფლის მცხოვრებლებს და საქართველოს გარედან მოსული მიგრანტების დიდ ნაწილს.

1939 წლიდან 1989 წლამდე საქართველოს ქალაქის მოსახლეობა გაიზარდა 1066,2 ათასიდან 3 035,7 ათასამდე ანუ 2,8-ჯერ. ამავე პერიოდში სოფლის მოსახლეობა შემცირდა 2473,8 ათასიდან 2407,6 ათასამდე (66,2 ათასი კაცი). 1939 — 1989 წლებში სოფლის მოსახლეობის წილმა მთელ მოსახლეობაში 69,9 პროცენტიდან 44,0 პროცენტამდე დაიკლო. შემდეგ წლებში ქვეყანაში მომხდარი კატაკლიზმების შედეგად, რაც ცნობილმა მოვლენებმა გამოიწვია, სოფლის მოსახლეობის რაოდენობა შემცირდა (1995 — 2010 წლებში — 2 225,8 ათასიდან 2085,9 ათასამდე), თუმცა მისი წილი მთელ მოსახლეობაში ოდნავ გაიზარდა — 46,2 პროცენტიდან 47,0 პროცენტამდე. 2011 წლის პირველი იანვრის მონაცემებით საქართველოს მოსახლეობამ 4469,2 ათასი კაცი შეადგინა, აქედან 2371,3 ათასი კაცი ქალაქად ცხოვრობდა (53,0 პროცენტი), ხოლო 2097,9 ათასი — სოფლად (47,0 პროცენტი).

საქართველოს მოსახლეობის საყოველთაო აღწერა უკანასკნელად 2002 წელს საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე ჩატარდა. საქართველოში 3 668 სოფელი

აღირიცხა. 3 050 სოფელში ეროვნებით ქართველი მოსახლეობა ჭარბობდა; 171 სოფელში — აზერბაიჯანელი მოსახლეობს; 139-ში — სომეხი; 103-ში — ოსი; 26-ში — ბერძენი; 8-ში — ქისტი; 3-ში — რუსი; 4-ში ავარელი და ა. შ. ამ სოფლების მუდმივმა მოსახლეობამ 2 087 ათასი კაცი შეადგინა, ანუ ორი უკანასკნელი აღწერათშორის პერიოდში (1989 — 2002 წლებში) 323 ათასი კაცით შემცირდა. მიუხედავად ამისა, სოფელთან შედარებით ქალაქად უფრო ინტენსიური გარე მიგრაციული პროცესების გამო, აღნიშნულ პერიოდში სოფლის მოსახლეობის წილი მთელ მოსახლეობაში 44,6 პროცენტიდან 47,7 პროცენტამდე გაიზარდა.

მოსახლეობის უკანასკნელი აღწერის მონაცემებით 5 000 კაცზე მეტი 28 სოფელში ცხოვრობდა, მათ შორის პირველ ადგილზე მარნეულის რაიონის სოფელი სადახლო — 9 486 კაცი, მეორე ადგილი უკავია მცხეთის რაიონის სოფელ დილომს — 8746; მესამე — თელავის რაიონის სოფელ ყარაჯალას — 8270 კაცი და ა. შ.

ამჟამად საქართველოში ბევრი სოფელი გაუკაცრიელდა — გაცივდა უკანასკნელი კერა. დაცარიელებული სოფლები კი უფრო საშიში სანახაობაა, ვიდრე უდაბნო. აკი ვაჟა-ფშაველაც დიდი გულისტკივილით აღნიშნავდა: „რა საშინელი შემადრწუნებელი სიტყვაა *ნასოფლარი*“. 2002 წლის აღწერის მიხედვით 162 სოფელში უკვე მოსახლეობა აღარ ცხოვრობს. 10 კაცი და ნაკლები მოსახლეობაა 152 სოფელში, ხოლო 905 სოფელში, ანუ ქვეყანაში არსებული სოფლების 25 პროცენტში 100 კაცამდე ცხოვრობს. ბევრ სოფელში, სადაც ადრე ასობით კაცი ცხოვრობდა, ათიოდე კაციღა დარჩა, ზოგან კი — ორი, სამი. განსაკუთრებით შემცირდა მოსახლეობა საქართველოს ისტორიულ კუთხეებში — რაჭაში, ლეჩხუმში, სვანეთსა და თუშ-ფშავ-ხევსურეთში. მაგალითად, მოსახლეობის საგანგაშო კლებას აქვს ადგილი რაჭაში, სადაც 1939 წელს 67 ათასი, ხოლო 2011 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით 22,7 ათასი კაცი ცხოვრობდა. ასე რომ, მართლოდენ მამაპაპური კერის სიყვარულის ლიტონი ქადაგება მოსახლეობის ბარისაკენ ლტოლვას ვერ შეანელებს, თუ მთაში ხელისუფლებამ ეკონომიკისა და ინფრასტრუქტურის განვითარების სპეციალური ღონისძიებები არ განახორციელა. საჭიროა საქართველოს მთიანეთის სამეურნეო ათვისების რეალური პროგრამის შემუშავება და არა „მამაცური ფრაზების ბავშვურად სროლა“.

მდგომარეობა მართლაც მძიმეა. ის, რომ 152 სოფელში 10 კაცამდე ცხოვრობს, ან თუნდაც ყოველ მეოთხე სოფელში (905 სოფელი) 100 კაცამდე ცხოვრობს, იმას ნიშნავს, რომ მთის ძნელადმისადგომ სოფლებში უგზობის, უშუქობისა და ყოველგვარი ინფრასტრუქტურის გარეშე ძირითადად მოხუცებია დარჩენილი, რომლებიც უიმედოდ ითვლიან თავიანთი ცხოვრების დარჩენილ დღეებს.

ყოველივე ზემონათქვამი ქვეყნის უსაფრთხოების დაცვის თვალსაზ-

რისით უმძიმესი პრობლემაა. ფაქტობრივად, ქვეყნის ჩრდილოეთის საზღვარი მოფარდალავებულია. ამჟამად ჩრდილოეთის საზღვართან მდებარე სვანეთის, რაჭისა და ყაზბეგის რაიონებში 42 ათასი კაცი ცხოვრობს და ისინიც ფაქტობრივად მოხუცებია. ჩრდილოეთის საზღვართან მდებარე სოფლები ან გაუკაცრიელებულია, ან ამ სოფლებში თითო-ოროლა კაცი თუ ცხოვრობს. მაგალითად, პირიქითა სოფელ ახიელში ერთი საუკუნის წინათ, 1886 წელს 240 კაცი ცხოვრობდა, ამჟამად მხოლოდ 6 კაცი ცხოვრობს, სოფელ აძლაში ეს მაჩვენებელი შესაბამისად 194-სა და 31 კაცს უდრის, ხოლო ჭიმლაში — 72-სა და 5 კაცს. ანალოგიური ვითარებაა სხვა სოფლებშიც. კერძოდ, ვაჟა-ფშაველას სოფელ ჩარგალში 1886 წელს 347 კაცი ცხოვრობდა, ამჟამად იქ 100 კაცი ცხოვრობს, სოფელ შუაფხოს მოსახლეობის რაოდენობა ამავე პერიოდში 215 კაციდან 38 კაცამდე შემცირდა, სოფელ მათურაში — 276 კაციდან 3 კაცამდე და ა. შ.

უახლოეს პერსპექტივაში მოსახლეობის სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის ცვლილებების შედეგად საქართველოს სოფლის მოსახლეობის დემოგრაფიული მაჩვენებლები საგრძნობლად გაუარესდება. ამჟამად სოფლად გაცილებით ნაკლები ბავშვი იბადება, ვიდრე ქალაქად, მაშინ როდესაც ადრე პირუკუ მოვლენას ჰქონდა ადგილი. მაგალითად, 1975 წელს ქალაქად და სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის რაოდენობა გათანაბრდა. ქალაქად და სოფლად დაბადებული ბავშვების რაოდენობაც თითქმის თანაბარი იყო — ამ წელს ქალაქად 44,9 ათასი ბავშვი დაიბადა, ხოლო სოფლად 44,8 ათასი. 2007 წელს კი ქალაქად 34,3 ათასი ბავშვი დაიბადა, ხოლო სოფლად — 14,9 ათასი ბავშვი. 2008 წელს შესაბამისი მაჩვენებლები 39,2 ათასსა და 17,3 ათასს უდრიდა. ამასთან, შობადობის დონე ქალაქად ორჯერ მაღალია სოფელთან შედარებით. კერძოდ, 2009 წელს ქალაქად მოსახლეობის ყოველ 1000 კაცზე 18,7 ბავშვი დაიბადა, ხოლო სოფლად — 9,5 ბავშვი.

შობადობის შემცირებისა და სიკვდილიანობის ზრდის შედეგად უკანასკნელ წლებში მნიშვნელოვნად შემცირდა მოსახლეობის ბუნებრივი მატება, განსაკუთრებით სოფლად. ამ მოვლენას ნათლად გვიჩვენებს 1997 — 2004 წლების მონაცემები. როგორც ცხრილიდან ჩანს, სოფლად გაცილებით მეტია გარდაცვალების, ვიდრე დაბადების შემთხვევები, განსაკუთრებით ქართველებით დასახლებულ რეგიონებში. მხოლოდ აჭარაში გვაქვს მთლიანად და, მათ შორის, სოფლად მოსახლეობის მაღალი ბუნებრივი მატება. აღსანიშნავია, რომ რაჭა-ლეჩხუმი, თუ ასე გაგრძელდა, დაიცლება მოსახლეობისაგან. მარტო რვა წლის განმავლობაში — 1997 — 2004 წლებში, უაღრესად ინტენსიური ემიგრაციული პროცესებისა და სოფლად მოსახლეობის მაღალი ბუნებრივი კლების შედეგად, ისედაც მცირე რაჭის მოსახლეობა სულ რაღაც 8 წლის განმავლობაში 6,1 ათასით შემცირდა — 30,4 ათასი კაციდან 24,3 ათას კაცამდე.

ცხრილი №1

საქართველოს სოფლის მოსახლეობის ბუნებრივი მატება (კლება)
მხარეების მიხედვით 1997 — 2004 წლებში

წლები	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	სულ 1997- 2004
მხარეები									
საქართველო — სულ	-1399	-4313	-5832	-6497	-7107	-7752	-5563	-718	-39481
აჭარა	1304	1105	934	640	436	211	425	1626	6681
გურია	-632	-688	-863	-883	-977	-950	-689	-640	-6322
იმერეთი	-1774	-2251	-2581	-2730	-2662	-2876	-2148	-2145	-19167
კახეთი	-772	-1036	-1276	-1547	-1830	-2103	-1428	-985	-10977
მცხეთა- მთიანეთი	-79	-216	-358	-542	-527	-490	-476	-181	-2869
რაჭა-ლეჩხ- უმი და ქვე- მო სვანეთი	-506	-468	-441	-305	-303	-330	-410	-458	-3221
სამეგრელო- ზემო სვანე- თი	-675	-813	-909	-1241	-923	-1056	-1172	-493	-7282
სამცხე-ჯა- ვახეთი	464	146	121	362	165	178	53	693	2182
ქვემო ქარ- თლი	1043	371	-68	158	-95	-276	-28	1789	2894
შიდა ქარ- თლი	-72	-463	-391	-409	-391	-60	310	76	-1400

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

მეტად საგანგაშოა ის მდგომარეობა, რომ ზოგიერთი ისტორიული კუთხე საერთოდ იცლება მოსახლეობისაგან. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაა რაჭასა და ლეჩხუმში. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 1939 წელს რაჭაში 67 ათასი კაცი ცხოვრობდა, ხოლო 2011 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით — 22,7 ათასი კაცი. რაჭაში მოსახლეობა მცირდება როგორც მოსახლეობის ბუნებრივი კლების (გარდაცვლილთა რაოდენობა ჭარბობს დაბადებულთა რაოდენობას), ისე ინტენსიური მიგრაციული პროცესების შედეგად. ამის გამო მნიშვნელოვნად შემცირდა შრომისუნარიანი მოსახლეობა და გაიზარდა ხანდაზმული ასაკის მოსახლეობის წილი. კერძოდ, მოსახლეობის დაბერების დონე ძალიან მაღალია — 60 წელს

გადაცილებულთა წილმა მთელ მოსახლეობაში 30 პროცენტს გადააჭარბა. ამასთან, თუ ადრე უმეტესად ადგილი ჰქონდა დროებით და სეზონურ მიგრაციას, ამჟამად ძირითადად გეზვდება მუდმივი (დაუბრუნებელი) მიგრაცია. უკვე ძალიან ცოტა დარჩა ე. წ. „მოზამთრე რაჭველები“. რაჭის ბევრ სოფელში მოსახლეობა კატასტროფულად შემცირდა, ზოგიც საერთოდ დაცარიელდა. ერთი საუკუნის წინათ კი რაჭაში ბევრი ხალხმრავალი სოფელი არსებობდა. მაგალითად, 1886 წელს რაჭის სოფელ ბარში 1793 კაცი ცხოვრობდა, უწერაში — 1318, ჩასაველში — 1058, ზნაკვაში — 1274, სხვაში — 2197, ხოტევში — 1208 და ა. შ. ამჟამად ამ სოფლებში მოსახლეობის ნახევარიც აღარ დარჩა, ხოლო ზოგიერთ სოფელში მხოლოდ რამდენიმე ათეული კაცი ცხოვრობს.

რაჭაში დიდი ხანია დაიწყო მოსახლეობის დეპოპულაცია — გარდაცვლილთა რიცხვი ბევრად აღემატება დაბადებულთა რიცხვს. მეტად საგულისხმოა, რომ უკანასკნელ ოცდაერთ წელიწადში — 1990 — 2010 წლებში (1993 წლის მონაცემები არ მოიპოვება, ამიტომ ამ წლის მაჩვენებლად მომიჯნავე წლების საშუალო მაჩვენებელი ავიღეთ) ამბროლაურის მუნიციპალიტეტში (რაიონში) მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ 4771 კაცი შეადგინა, ე. ი. ამ პერიოდში 4771 კაცით მეტი გარდაიცვალა, ვიდრე დაიბადა. ანალოგიური მაჩვენებელი ონის რაიონში 2576 კაცს უდრიდა. ამრიგად, 1990 — 2010 წლებში რაჭაში მხოლოდ მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ 7347 კაცი შეადგინა. ხელისუფლება, განსაკუთრებით უკანასკნელ წლებში, არაფერს აკეთებს რაჭაში, ისე როგორც მთელ საქართველოში, უმძიმესი დემოგრაფიული ვითარების გაჯანსაღებისათვის. მაგალითად, 2004-2010 წლებში, 7 წელიწადში, ამბროლაურის მუნიციპალიტეტში მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ 1494 კაცი შეადგინა, ხოლო წინა შვიდ წელიწადში — 1997-2003 წლებში — 1198 კაცით ანუ თითქმის 300 კაცით ნაკლები. თუ ასე გაგრძელდა და საგანგებო ღონისძიებები არ განხორციელდა, სულ რაღაც ორ-სამ ათწლეულში რაჭა მოსახლეობისაგან თითქმის მთლიანად დაიცლება. ანალოგიური ვითარებაა მცირერიცხოვან (15,6 ათასი კაცი) ლეჩხუმში, სადაც იმავე პერიოდში (1990-2010 წლები) მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ 2972 კაცი შეადგინა. 21 წლიან პერიოდში, 1990-2010 წლებში მოსახლეობის ბუნებრივი მატების, ჩვენს შემთხვევაში ბუნებრივი კლების, ზოგადი კოეფიციენტის გაანგარიშების შედეგად, მეტად სავალალო შედეგი მივიღეთ. აღმოჩნდა, რომ 1990 — 2010 წლებში მოსახლეობის ყოველ 1000 სულზე საშუალოდ ყოველწლიურად კლება შეადგენდა: ამბროლაურის მუნიციპალიტეტში 13,7 კაცს, ონის მუნიციპალიტეტში 10,9 კაცს და ცაგერის მუნიციპალიტეტში 8,7 კაცს.

რაჭა-ლეჩხუმში აღნიშნულ მძიმე დემოგრაფიულ ვითარებას ძირითადად განაპირობებს სოფლის მოსახლეობაში მიმდინარე მეტად არახელსაყრელი დემოგრაფიული პროცესები. სოფლის მოსახლეობის წილი კი

მხარის მთელი მოსახლეობის 82,0 პროცენტს აღწევს. ამდენად, ზემოთ აღნიშნული პრობლემების მოგვარება აუცილებლობით არის ნაკარნახევი. ამჟამად ქვეყნის საბიუჯეტო სახსრების დიდი ნაწილი მიმართულია ტურიზმის განვითარებისათვის. მთავრობას მიაჩნია, რომ სვანეთი უახლოეს წლებში მიიღებს 500 ათას ტურისტს, აჭარა 5 მილიონს და ა. შ., მაგრამ ასეთი სასურველობა მოკლებულია რეალურ საფუძველს. უპირველეს ყოვლისა, აჭარა მეტად უხვნალექიანი რეგიონია, განსაკუთრებით ზამთრის თვეებში, ხოლო სვანეთში მგზავრობა ამინდის ცვალებადობის გამო ასევე ხშირად შეუძლებელია. რაც არ უნდა მოეინდომოთ, წელიწადში რვა თვეზე მეტს ვერც აჭარა და ვერც სვანეთი ტურისტებს ვერ მიიღებს. თავი რომ დავანებოთ ამ რაოდენობით ტურისტების მისაღებად საჭირო სატრანსპორტო საშუალებების უქონლობას, სოფლის მეურნეობის დარგის მოშლის პირობებში მათი საკვები პროდუქტებით მომარაგებაში არსებულ სიმძიმეებს, არც ტურისტების მომსახურე პერსონალის რაოდენობა არის საკმარისი, რაც ტურიზმის განვითარების მთავარი პირობაა. ეს კარგად ჩანს შემდეგი მაგალითის საფუძველზე. 2011 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით მესტიის მუნიციპალიტეტის მოსახლეობა 14,6 ათას კაცს შეადგენდა, აქედან 2,7 ათასი დაბა მესტიაში ცხოვრობდა, ხოლო 11,9 ათასი — სოფლად. ტურისტებს ძირითადად უნდა მოემსახუროს დაბა მესტიის მოსახლეობა. დაბა მესტიის მოსახლეობის დაახლოებით ნახევარი — 1,35 ათასი — ხანდაზმული და არასრულწლოვანია. ტურიზმში მათ ვერ დაეხმებოთ. დარჩენილი 1,35 ათასიდან ნაწილი აუცილებლად იქნება დასაქმებული გამგეობაში, პოლიციაში, საავადმყოფოში, სკოლასა და სხვა ამგვარ სფეროებში, რაც აუცილებელია საზოგადოებრივი ცხოვრების ნორმალური ფუნქციონირებისათვის. ახლა თუ დარჩენილ, დაახლოებით 1000 კაცს, უკლებლივ ყველას ტურიზმში დაეხმებოთ, რაც სრულიად მიუღებელია ერის სულიერი ცხოვრების განვითარების თვალსაზრისით, პრობლემა სანახევროდაც ვერ გადაწყდება. ყველაზე უკეთეს შემთხვევაში, რვა თვის განმავლობაში თანაბრად რომ განაწილდეს 500 ათასი ტურისტი, მაშინ სვანეთმა ყოველთვიურად 62500 ტურისტი უნდა მიიღოს. ბუნებრივია, 1000 კაცი შეუძლებელია მოემსახუროს ამ რაოდენობის ტურისტს, თუნდაც თითოეული ტურისტი მხოლოდ 2 დღე დარჩეს სვანეთში. ისიც უნდა ითქვას, რომ სოფლის მოსახლეობის ხარჯზეც მომსახურე პერსონალი ვერ შეივსება, რადგან სვანეთში სოფლები მცირერიცხოვანია, სადაც მოსახლეობა დემოგრაფიულად დაბერებულია და მათი დაცლაც სრულიად მიზანშეუწონელია. ვერც სხვა მხარის მოსახლეობის ხარჯზე მოხდება მომსახურე პერსონალის შევსება სრულიად გასაგები ობიექტური მიზეზების გამო. თუ მთელი ქვეყანა ტურიზმის რელსებზე გადავა, მძიმე დემოგრაფიული ვითარების პირობებში, ყველგან მეტად მწვავედ დადგება მომსახურე პერსონალის პრობლემა. ტურიზმის ასეთი მასშტაბით გან-

ვითარება უფრო ამოჩემებულ სურვილს ჰგავს შესაბამისი რესურსების გაუთვალისწინებლობის გარეშე, რასაც საბოლოოდ გაცილებით მეტი უარყოფითი შედეგი მოჰყვება ქვეყნისათვის, ვიდრე დადებითი. გადაჭარბებულად არ უნდა შევაფასოთ ჩვენი შესაძლებლობები და მსოფლიოს წინაშე მდგარი ეკონომიკური, ეკოლოგიური, ენერგეტიკული და დემოგრაფიული პრობლემებიც უნდა გავითვალისწინოთ.

ზემოთ აღნიშნული მოსაზრებები თანაბრად შეეხება აჭარასაც, კახეთსაც, იმერეთსაც, თუშ-ფშავ-ხევსურეთსაც და ჩვენი ქვეყნის სხვა კუთხეებსაც. რა თქმა უნდა, ჩვენ ამით იმის თქმას არ ვაპირებთ, რომ ტურიზმი ჩვენს ქვეყანაში არ უნდა განვითარდეს, მაგრამ ყველაფერში უნდა დავიცვათ ზომა და წონა. როდესაც მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა გადატაკებულია, როდესაც თითქმის ერთ მილიონ პენსიონერს (თითქმის მოსახლეობის მეოთხედს) ერთი კვირის საარსებო პენსიასაც ვერ ვაძლევთ, როდესაც საშუალო ხელფასი გადასახადების გადახდასაც ვერ აუღის, როდესაც თბილისსა და სხვა ქალაქებში არ არსებობს არცერთი სანაგვე კონტეინერი, რომ შიგ საჭმლის ნარჩენების საძებნელად ქართველი კაცი არ იქექებოდეს, როდესაც ათი ათასობით მოქალაქე ქუჩებსა და სახლებში მათხოვრობს, ამ დროს საგარეო ვალებით გზების მშენებლობა, ძველი სახლებისათვის პირვანდელი იერსახის აღდგენა, შენობების შედგება და ფაქტობრივად პოტიომკინის სოფლების მშენებლობა უცხოელების დასანახად და თანამოქალაქეებისათვის თვალში ნაცრის შესაყრელად, გამუდმებით უაღრესად ძვირადღირებული კონცერტების გამართვა ბათუმიდან თბილისამდე და ამჟამად კახეთამდეც კი მხოლოდ და მხოლოდ ტურიზმის განვითარებისათვის, დიდი დანაშაულია. მთავარია, ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხეში არსებული ბუნებრივი რესურსების ათვისება, მისი მიწისა და ჰავის შესაფერისი სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოყვანა. სამარცხვინოა, რომ ჩვენი მოსახლეობა თითქმის მთლიანად მეზობელი ქვეყნებიდან შემოტანილი პროდუქტებით იკვებება, ჩვენ კი საექპორტოდ თითქმის არაფერი გაგვაქვს. პარლამენტარმა პეტრე ცისკარიშვილმა ტელევიზიით გამოსვლისას აღნიშნა, რომ კახეთის მოსახლეობამ ყურძნის ჩაბარების შედეგად 50 მილიონი ლარი მიიღო და 20 მილიონ ლარს კიდევ ღვინის გაყიდვით მიიღებსო. მევენახეობა კახეთის ძირითადი დარგია და თუ შედარებით უხემ გაანგარიშებას გავაკეთებთ და მევენახეობიდან მიღებულ შემოსავალს (70 მილიონ ლარს) კახეთის მოსახლეობის რაოდენობაზე გავყოფთ, მაშინ კახეთის მოსახლეობის ერთ სულზე მიღებული შემოსავალი წელიწადში 173 ლარს შეადგენს, ერთ თვეზე გაანგარიშებით კი 14 ლარს. ახლა თუ იმასაც მივიღებთ მხედველობაში, რომ ვაზის მოსავლელად საჭიროა ენერგორესურსები, სასუქი, შხამ-ქიმიკატები, მაშინ შეიძლება გლეხს ორი-სამი ლარიც არ დარჩეს მოგება. ამის მიზეზია ის, რომ გლეხს უაღრესად იაფ ფასებში უხდება ყურძნის ჩაბარება. ყოველივე

ეს მეტად უარყოფით გავლენას ახდენს დემოგრაფიულ პროცესებზე, განსაკუთრებით სოფლად.

საქართველოში ეკონომიკური ფაქტორის გადამწყვეტი როლი მოსახლეობის გამრავლებაზე ნათლად აჩვენა საჩხერის რაიონის შობადობის დონისა და მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მაჩვენებლების ანალიზმა. ცნობილი ქართველი ბიზნესმენი ბიძინა ივანიშვილი საჩხერის რაიონში ბევრ სასიკეთო საქმეს აკეთებს: ხელი შეუწყო მოსახლეობის დასაქმებას, მოსახლეობას ეხმარება გადასახადების გადახდაში, ააშენა საავადმყოფო, რომელიც უზრუნველყოფილია თანამედროვე სამედიცინო ტექნოლოგიებით, განათლების დარგის მუშაკები უზრუნველყოფილია მაღალი ხელფასებით და ა. შ. საჩხერის რაიონში, რომლის 85,0 პროცენტი სოფლის მოსახლეობაა, შობადობის დონე და მოსახლეობის ბუნებრივი მატება გაცილებით მაღალია, ვიდრე იმერეთის სხვა რაიონებში. მაგალითად, 2007 წელს მოსახლეობის ბუნებრივი მატებას იმერეთის რაიონებიდან მხოლოდ საჩხერეში ჰქონდა ადგილი. თითქმის ასეთივე ვითარება იყო 2008-2010 წლებშიც. მაგალითად, 2010 წელს საჩხერის რაიონის მხოლოდ სოფლის მოსახლეობის ბუნებრივი მატება 355 კაცს შეადგენდა, მაშინ როდესაც მეზობელ ჭიათურის რაიონში სოფლად 35 კაცით მეტი გარდაიცვალა, ვიდრე დაიბადა. ეს იმასაც ნიშნავს, რომ საქართველოს სოფლის მოსახლეობაში ისეთივე ბუნებრივი მატებას რომ ჰქონდეს ადგილი, როგორსაც აქვს საჩხერის სოფლის მოსახლეობაში, მაშინ საქართველოს სოფლის მოსახლეობა 2010 წელს 18460 კაცით მოიმატებდა და არა 5458 კაცით ოფიციალური მონაცემების თანახმად. ეს მატებაც ძირითადად ქართველებით ნაკლებად დასახლებულ რეგიონებზე მოდის.

ამ ასპექტით განსაკუთრებით აღსანიშნავია შემდეგი ფაქტი. მას შემდეგ, რაც პასპორტიდან ამოიღეს ეროვნული კუთვნილების შესახებ გრაფა, ოფიციალურად დემოგრაფიული მონაცემები ეროვნულ ჭრილში აღარ მუშავდება. ჩვენ არ ვიცით რამდენი ქართველი ბავშვი დაიბადა, რამდენი სომეხი, რუსი, აზერბაიჯანელი და ა. შ. ეროვნულ ჭრილში არ მუშავდება არც სიკვდილიანობის, ქორწინებისა და სხვა დემოგრაფიული მაჩვენებლები. მუხედავად ამისა, ქართველი დემოგრაფების გაანგარიშებით, 2003-2008 წლებში ჩვენთან მცხოვრები ზოგიერთი სხვა ეროვნების ბუნებრივი მატების დონე საგრძნობლად მაღალია ქართველების ბუნებრივი მატების დონესთან შედარებით. მაგალითად, აღნიშნულ პერიოდში მოსახლეობის ყოველ ათას კაცზე გაანგარიშებით ბუნებრივი მატება აზერბაიჯანელებში 11-12 კაცს შეადგენდა, მაშინ როდესაც ქართველებში მოსახლეობის ბუნებრივი კლებას ჰქონდა ადგილი.

სოფლად დემოგრაფიული მოვლენების მიმდინარეობაზე ნათელი წარმოდგენა რომ ვიქონიოთ, შემდეგ გარემოებასაც უნდა მივაქციოთ ყურადღება. მძიმე ეკონომიკური პირობების გამო უკანასკნელ წლებში უაღრესად

ინტენსიური გახდა არა მარტო გარემიგრაციული, არამედ შიდამიგრაციული პროცესებიც. სოფლის მოსახლეობა მაინც უპირატესად შიდამიგრაციულ პროცესებშია ჩართული. 2002 წლის აღწერის მონაცემების მიხედვით, წინა 9 წლის განმავლობაში 437 232 პირმა შეიცვალა ქვეყანაში საცხოვრებელი ადგილი. ადამიანთა უმეტესობა საცხოვრებელ ადგილს იცვლიდა ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების მიზნით. 437 ათასი კაციდან 423 ათასი კაცი (96,8 პროცენტი) ქართველი იყო. ამრიგად, თითქმის მთლიანად ქართველი მოსახლეობისაგან იცლება სოფლები. აღნიშნულ 9 წელიწადში საქართველოში საცხოვრებელი შეიცვალა მხოლოდ 4309 აზერბაიჯანელმა (შიდა მიგრაციაში მონაწილე მოსახლეობის მხოლოდ 1,0 პროცენტმა) და 3967 სომეხმა (0,9 პროცენტმა).

სოფლიდან ქალაქად მიგრირებულთა უმეტესობა ახალგაზრდა, ფერტილურ ასაკში მყოფი ქალები არიან. ფერტილური ასაკის დასაწყისად მიჩნეულია 15 წელი, ხოლო დასასრულად — 49 წელი. ამრიგად, ფერტილური პერიოდი შეადგენს საშუალოდ 35 წელს. 15-49 წლების ასაკში მყოფი ქალების რაოდენობა 2002 წლის აღწერის მიხედვით ქალაქად 654 ათას, ხოლო სოფლად — 506 ათას ქალს უდრიდა. ამრიგად, ფერტილურ ასაკში ქალაქად, სოფელთან შედარებით, 148 ათასი ქალით მეტია. ამასთან, ბავშვთა შობის ყველაზე უფრო ხელსაყრელი ასაკია 20-29 წლები. დაბადებულ ბავშვთა 60-70 პროცენტი ამ ასაკის ქალებზე მოდის. 20-29 წლების ასაკშიც ქალაქად ქალები 37 ათასით მეტია სოფელთან შედარებით. გარკვეულწილად ქალაქად შობადობის მაღალი დონის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი აღნიშნული ფაქტორია. არ გამოვრიცხავთ აღრიცხვაში დაშვებულ შეცდომებსაც.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გამო ერის სულიერ ცხოვრებაში სოფლის როლი სულ უფრო ქვეითდება, ხოლო ეკონომიკურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვნად მცირდება. სოფელი ყოველთვის კვებავდა ქალაქს ინტელექტუალური ძალებით. მე-19 საუკუნეში და, შეიძლება ითქვას, მე-20 საუკუნეშიც თითქმის ყველა ჩვენი გამოჩენილი მეცნიერი, მწერალი, პოეტი, ხელოვნებისა და კულტურის მოღვაწე წარმოშობით სოფლიდან იყო. აკაკი წერეთელიც აღნიშნავდა: რაც მასში კარგი და კეთილი იყო, იმის წყალობით მოხდა, რომ იგი სოფელში აღიზარდა. „ყმაწვილი, რომელიც კი სოფელში არ გაზრდილა, ბუნებაზე სრულიად მოსხლეტილია. ის არის მოკლებული უპირველეს ბედნიერებას. ქალაქში გაზრდილ ბავშვს, გენიოსიც რომ იყოს, მისი მასწავლებელი სიტყვით და ნახატებით ისე ვერ გააცნობს ბუნებას, როგორც სოფლელი იცნობს თავის საკუთარი ნახულობით“. სოფელში გაზრდილ ადამიანს ცხოვრებასთან ბრძოლის მეტი უნარიც გააჩნია.

სოფლის მოსახლეობის წილი მხარეების მთელ მოსახლეობაში
2011 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით

	მხარის მთელი მოსახლეობა ათასი კაცი	მათ შორის	
		სოფლის მოსახლეობა ათასი კაცი	სოფლის მოსახლეობის წილი მხარის მთელ მოსახლეობაში, პროცენტებით
საქართველო — სულ	4469,2	2097,9	46,9
აჭარის არ	390,6	219,3	56,1
გურია	140,3	103,3	73,6
იმერეთი	704,5	368,9	52,4
კახეთი	406,2	322,6	79,4
მცხეთა-მთიანეთი	109,3	82,6	75,6
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	47,3	38,2	80,8
სამეგრელო და ზემო სვანეთი	477,1	284,9	59,7
სამცხე-ჯავახეთი	212,8	146,7	68,9
ქვემო ქართლი	505,7	308,9	61,1
შიდა ქართლი	313,0	192,1	61,4

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

ფერმერული მეურნეობისა და გლობალიზაციის პირობებში პერსპექტივაში სოფლის მოსახლეობა მნიშვნელოვნად შემცირდება, მაგრამ ეს არც ისე ახლო მომავალში მოხდება. თუ მთავარ ფაქტორს გავეთვალისწინებთ, მაშინ საჭიროა ითქვას, რომ მთელ მოსახლეობაში სოფლის მოსახლეობის წილი ჯერ კიდევ შესამჩნევად მაღალია, რადგან თბილისში ცხოვრობს მთელი მოსახლეობის 25 პროცენტი. საბოლოოდ სოფლის მოსახლეობის დიდი ნაწილი განწირულია ემიგრაციისათვის. საარსებო გარემოს მოწყვეტილი ადამიანი საჭიროა დასაქმდეს ქალაქებში. ამასთან, ისიც ცხადია, რომ მცირემიწიანობის პირობებში, როდესაც გლეხებს აქვთ საკუთრებაში ერთი ან თუნდაც ორი-სამი ჰექტარი მიწა, თავისი ოჯახის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასაც ვერ ახერხებს. რეგიონებში სოფლად მცხოვრები ადამიანების დიდი ნაწილი ასე უცბად ვერ დათმობს სოფლური

ცხოვრების წესს, ბუნებასთან კავშირს, თავისუფლებას, რასაც იგი სოფელში გრძნობს, ვერ დათმობს იმ ადგილებს, სადაც მის წინაპრებს უცხოვრია და რომლის განუყოფელ ნაწილად თავი მიაჩნია. მაგრამ ისიც ცხადია, რომ მცირემიწიანობის პირობებში, როგორც ითქვა, ორი ან თუნდაც სამი ჰექტარი მიწა, რომელიც გლეხებს საკუთრებაში აქვთ, ვერ უზრუნველყოფს მათი ოჯახების საარსებო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას. ეს მით უფრო არსებითია, რომ სულ უფრო იზრდება სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის, ენერგორესურსების, სასუქის, შხამქიმიკატების ფასი. სოფლის მეურნეობის პროდუქტების რენტაბელური წარმოება სულ უფრო მეტად შესაძლებელი ხდება მხოლოდ ფერმერული მეურნეობის პირობებში. ამასთან, შესწავლილი უნდა იქნას სოფლების ეკონომიკური პოტენციალი განსაკუთრებით საქართველოს მთიანეთში და უაღრესად მცირერიცხოვანი სოფლების ნაცვლად უნდა შეიქმნას შედარებით გამსხვილებული ახალი ტიპის დასახლებები თავისი ინფრასტრუქტურით, რომელთაც შეეძლება დიდი ფართობების მოვლა-პატრონობა. ამ შემთხვევაში იქნება შენარჩუნებული მომავალში ოპტიმალური რაოდენობით სოფლის მოსახლეობა, ქართული სოფელი ყველა იმ სიკეთით, რასაც იგი ასრულებს ქვეყნის ცხოვრებაში და რაც ასე იდეალიზებულია ქართველ ხალხში.

